

Preklad na Slovensku sa v priebehu svojho vývinu formoval rôznymi translatologickými prístupmi, tradíciami a interpretáciami spôsobov uvažovania, čo vyústilo do aj dnes pretrvávajúcej potreby sumarizácie teoretických východísk. Na túto potrebu reaguje aj recenzovaná publikácia *Myslenie o preklade na Slovensku*, ktorá nadviazala na úspešnú monografiu *Myslenie o preklade* (autorský kolektív za ňu v roku 2007 dostal ocenenie Literárneho fondu).

Roly editorky sa aj v tomto prípade ujala Libuša Vajdová a spolu s ďalšími autorkami a autormi ponúkla okrem všeobecného mapovania situácie prekladu na Slovensku mozaiku siedmich portrétov významných slovenských praktikov a teoretikov prekladu. Napriek tomu, že v publikácii nefigurujú mená ako Ferencík, Slobodník či Šimon, vo svojom relatívne nevelkom rozsahu zachytáva prierezovo najvýznamnejšie aspekty slovenského prekladu a uvažovania o ňom. Vznik monografie bol podnietený názorom, vysloveným v úvode, že od čias vzniku Nitrianskej školy existuje skrytá kontinuita vo vývine myslenia o preklade, a to aj napriek prerušeniu kontaktov so Západom počas komunizmu, čím nadobúda svoje opodstatnenie spätný pohľad na vybrané prekladateľské koncepcie konštituujuce sa v posledných desaťročiach.

V úvodnej kapitole autorská trojica Mária Kusá, Edita Gromová a Martin Djovčoš rozoberá celkový stav prekladu na Slovensku z pohľadu historických následností, ale i jeho súčasný vzťah k prekladateľským školám. Autorky a autor odkazujú hlavne na už existujúce teoretické výbery *Chiméra prekladania* (1999), štúdie Bogumily Suwary či už spomínané *Myslenie o preklade*. Spoločným menovateľom týchto výskumov je, ako píšú, predovšetkým potreba vnútornej reflexie v slovenskom preklade, ktorá konfrontuje predchádzajúce prístupy so súčasným myslením o literatúre. Vyslovujú hypotézu, že

najzásadnejším rozdielom medzi výskumom prekladu v uplynulých desaťročiach a súčasnosťou je práve spôsob určovania predmetu a metód výskumu, teda či ide o preklad ako proces, produkt alebo pojem. V súvislosti s touto myšlienkou sa odvolávajú na práce popredných translatológov a odkazy v súborných zväzkoch o vývine prekladu. Problematiku prekladu z rôznych tematicky i jazykovo orientovaných uhlov sledujú centrá translatologického a filologického výskumu, ako sú Nitra, Banská Bystrica, Prešov alebo Bratislava. Príspevok preto okrem dejinných hľadísk skúmania prekladu mapuje aj súčasné bádateľské zameranie jednotlivých pracovísk.

Prvý individuálne predstavený autor je Jozef Felix (1913 – 1977). Tento významný prekladateľ, hlavne z francúzštiny a španielčiny, je často vnímaný viac ako čistý praktik, ktorý sa teórii prekladu nevenoval alebo venoval len okrajovo. Ako však tvrdí autorka štúdie o ňom Jana Truhlářová, skôr platí, že teória prekladu predstavovala len menšiu časť jeho tvorby popri početných ďalších činnostiach. Felixa možno totiž podľa nej rovnocenne chápať ako literárneho kritika, historika, editora, dramaturga a priekopníka viacerých literárnovedných disciplín. Truhlářová upozorňuje i na to, že poznatky z praktickej činnosti, pri ktorej čerpal predovšetkým z unikátnej znalosti románskych jazykov aj v ich starých podobách, pretavil do originálnej, takzvanej „historickej prekladateľskej metódy“, sledujúcej modernosť či historickosť autora v dobe tvorby. Záver príspevku hľadá prepojenie Felixovho myslenia s československou líniou translatológie od nastúpenia českého štrukturalizmu až po Popovičovu semioticko-komunikačnú koncepciu prekladu.

Azda najväčšie meno vo svete urobil slovenskej teórii prekladu Anton Popovič (1933 – 1984) svojím nadčasovým *komunikačným modelom prekladu*. Edita Gromová vo svojom príspevku rozoberá pozadie jeho tvorby

so zreteľom na založenie takzvanej Nitrianskej školy. Článok poukazuje na spoluprácu s Františkom Mikom, z ktorej pochádza kniha *Preklad a výraz* (1968), núkajúca vo svojej dobe obzvlášť moderný model prekladovania kultúrneho systému. O prínose Popovičovej výskumnej činnosti podľa autorky vypovedá najmä publikácia *Teória umeleckého prekladu* (1975), ktorá sa už venovala intertextualite a uvažovanie o preklade zaradila medzi samostatné vedecké disciplíny s osobitným metajazykom. Gromová na príkladoch upozorňuje na veľký ohlas Popovičovho diela v zahraničí, ako aj na komplexnosť komunikačného modelu a systematickú prepracovanosť pojmoslovia, ktoré utvárali charakter slovenského prekladu v nasledujúcich desaťročiach.

Okrem Antona Popoviča je v súvislosti s Nitrianskou školou druhým najčastejšie skloňovaným menom František Miko (1920 – 2010), ktorého tvorbu a východiská približuje vo svojej štúdií Mária Valentová. Miko je v slovenskom preklade vnímaný predovšetkým ako teoretik štýlu sledujúci výrazové vlastnosti jazyka. Príspevok približuje vývoj Mikovej publikačnej činnosti, ktorú spolu s Popovičom pretavil do *komunikačného modelu*. Autorka mu preto pripisuje zásluhy pri zrode interpretácie na Slovensku, keďže jeho pohľad člení text na štylistickej úrovni a do prekladateľskej recepcie vnáša rad variantov originálu a prekladu.

Prácu Dionýza Ďurišina (1929 – 1997) približuje editorka publikácie. Tento popredný komparatista charakterizuje preklad vo svojej *teórii medziliterárneho procesu* ako tvorivý proces medzi dvoma literatúrami, ako však Vajdová podotýka, pri formulácii medziliterárnej komunikácie nepoužíva Popovičov model a opiera sa o vlastné pojmy. Ďurišinovo chápanie prekladu zhrňa ako sledovanie textu na úrovni jazykových posunov a hľadanie funkčného ekvivalentu, pri ktorom sa posun v preklade považuje za nevyhnutný fenomén. Autorka zároveň upozorňuje, že slovenskú komparatistickú koncepciu obohatil aj na základe podnetov z ruskej školy a českého štrukturalizmu. Prí-

spevok sa venuje i recepcii jeho diela vo viacerých zahraničných štúdiách a časopisoch.

V podobnom duchu ako Ďurišin zmyšľal o preklade aj Ján Koška (1936 – 2006). Katarína Bednárová prináša pohľad na jeho interpretačnú koncepciu založenú na deskriptívnom súhrne poznatkov nadobudnutých počas jeho prekladateľskej praxe. Čitateľskú verejnosť pútavo oboznamuje s Koškovým životom, počas ktorého tvoril ako básnik i prekladateľ a analytik predovšetkým bulharskej prózy, poézie a drámy. Hoci jeho vedecká publikačná činnosť ostala nedokončená, Bednárová dokázala zosumarizovať jeho prekladateľskú koncepciu so základným predpokladom, že literárny preklad nie je uzavretý v kruhu metakomunikácie, ale má väzby na kultúru a realitu oboch kultúr. Zároveň poukázala na Koškovo celostné chápanie prekladu, ktorý vidí ako umelecké dielo, v rovnocennom dialógu s originálom. Jeho tvorbu vníma ako praktické naplnenie Ďurišinových myšlienok, keďže prichádza s „teóriou chyby“, a to aj napriek tomu, že každý text považuje za preložiteľný, ak existuje možnosť interpretácie a vernosť originálu nie je určujúcim princípom.

Pôsobenie Jána Vilikovského (1937) rozoberá vo svojej štúdií Gabriela Magová. Za najvýraznejšiu charakteristiku tvorby tohto pedagóga, anglistu, no predovšetkým praktického prekladateľa považuje jeho pohľad na preklad ako na skrytý proces, a nie ako na produkt, čo analyzuje so zreteľom na účastníkov výmeny informácií v rámci *komunikačnej teórie*. Za zásadné považuje Magová aj Vilikovského semiotické rozdelenie ekvivalencie a zavedenie pojmu *adekvátnosť*, ktorý presnejšie zodpovedá požiadavkám funkčnej ekvivalencie sledujúcej interpretačné posuny. Hoci v podstate neprekračuje Mikove a Popovičove východiská, autorka vidí jeho prínos v zovšeobecnení Popovičovho komunikačného modelu, ktorý v tých dobách ešte nebol celkom jednoznačne aplikovaný na prekonávanie prekladateľských problémov.

Z pera Antona Eliáša pochádza štúdia o tvorbe Jána Zambora (1947), ktorá je akýmsi vyústením teórie, ale aj praktickej

skúsenosti s prekladom a poetikou. Medzi aktivitami tohto básnika, prekladateľa, teoretika a kritika básnického prekladu, vnášajúceho do prekladu analytický pohľad, môžeme nájsť celý rad syntéz spoločenských vied, čo Eliáš prehľadne reflektuje na mílnikoch Zamborovej umeleckej a vedeckej kariéry. V štúdiu konkrétnymi príkladmi sprístupňuje jeho analyticko-poetický spôsob uvažovania. Za najhmataateľnejší prínos Zamborovej tvorby pritom považuje vytvorenie dejín slovenského povojnového básnického prekladu s portrétmi poetík slovenských básnikov

a tiež zostavenie slovníka slovenského myslenia o básnickom preklade.

Veľkou prednosťou monografie *Myslenie o preklade na Slovensku* je podnetné objasnenie jednotlivých prekladateľských prístupov – nielen ako rozdielnych ciest k tvorbe translátu, ale predovšetkým ako palety pohľadov na recepciu literatúry v tvorivom procese. Kniha ponúka užitočný obraz o rôznorodom vývoji myslenia v translatológii skúseným prekladateľom a prekladateľkám, no aj širšej verejnosti.

MILAN POTOČÁR

HANS-THIES LEHMANN: Tragödie und dramatisches Theater

Berlin: Alexander Verlag, 2013. 734 s. ISBN 978-3-89581-308-5

Meno popredného nemeckého teatrológa Hansa-Thiesa Lehmann v prostredí našej divadelnej a literárnej vedy rezonuje najmä v súvislosti s autorovou najznámejšou esejou dnes už epochálneho významu *Postdramatické divadlo (Postdramatisches Theater, 1999)*, ktorej slovenský preklad doplnený o obsažný doslov Anny Gruskovej vyšiel v roku 2007. Po dlhšom čase, v priebehu ktorého Lehmann knižne publikoval práce *Politisches Schreiben. Essays zu Theatertexten (Politické písanie. Eseje k divadelným textom, 2002)* a *Heiner Müller Handbuch: Leben, Werk, Wirkung (Príručka o Heinerovi Müllerovi: život, dielo, pôsobenie, 2004, ed. spolu s Patrickom Primavesi)*, vstupuje tento autor do teoretickej diskusie ďalšou rozsiahlou monografiou *Tragödie und dramatisches Theater (Tragédia a dramatické divadlo, 2013)*. Podobne ako v prípade *Postdramatického divadla* ide o dielo s ťažko prehliadateľnou ambíciou – a bezpochyby i potenciálom – určiť nový smer v súčasnom myslení nielen vo vzťahu k žánru tragédie, ale k dráme a divadlu vôbec.

Ústrednou tézou, ktorú Lehmannova práca argumentačne rozvíja, je, že tragédia a s ňou spätá tragickosť nie sú odlučiteľné od divadelnej praxe. Skutočnosť, že neexistuje v užšom zmysle slova teatrológicky orien-

tovaná teória tragédie priamo napojená na performatívnu realitu, chápe Lehmann ako paradox. Polemizuje tak s tradičným textocentrickým, resp. logocentrickým spôsobom chápania tragédie, ktorý nadväzuje na aristotelovskú definíciu a dominuje takpovediac v celých dejinách myslenia o tomto žánri a jeho vonkajších i vnútorných charakteristikách – monografista v tejto súvislosti zmieňuje napríklad známu prácu Waltera Kaufmanna *Tragedy and Philosophy (Tragédia a filozofia, 1968)*. Podľa Lehmann sa aristotelovskému chápaniu scénického predvedenia tragédií (*opsis*) ako sekundárneho vo vzťahu k vyvolaniu tragického účinku neprávom pripísala istá univerzálna definitívnosť, ktorá najmä v kontexte modalít súčasného divadla a v nich oslabenej pozície dramatického textu v mnohom stratila na platnosti. Keďže téza o dehierarchizovaní textových prvkov v postdramatickej ére stojí v popredí spomenutého Lehmannovho výkladu o nej, možno konštatovať, že najnovšia monografia argumentačne pomerne voľne plynie i vo vzťahu k predchádzajúcim autorovým argumentáciám a bádaniám: na tomto mieste treba pre úplnosť dodať, že Lehmann medzičasom publikoval aj štúdiu *Tragödie und postdramatisches Theater (Tragédia a postdramatické divadlo, 2007)*, ktorej